

ОҮОҮО олонхону СЭДИП технологияны туһанан билиһиннэриигэ методической субэлэр.

Константинова Наталья Владимировна, иитээчи,
“Чуораанчык” уһуяан
Эмис нэһилиэгэ, Амма улууһа

Методической субэ Федеральной Судаарыстыбаннай Үөрэх ыстандаарта – сахалыы оҮО тэрилтэтигэр олобуран оноһулунна. Бу методической субэ оҮО уһуяанын иитээччилэригэр олонхону толорорго араас ньымалары туһаныыга көмө буолуоҮа диэн соруктаах оноһулунна. Иитээччилэр бэйэлэрин көрүүлэрин киллэрэллэригэр көмөлөөх буолуо диэн матырыяал табылыысса, мадыал быһыытынан уонна кылгас быһаарыы суруктарынан бэриллэр.

Олонхону үөрэтэр уобаластарга региональной компонент быһыытынан СЭДИП технологияны туһанан үлэлииргэ туһалаах буолуо диэн эрэнэбин. Бу босуобуйаҮа оҮОҮО олонхону үөрэтиигэ бырагыраама уобаластарыгар киллэрэргэ мадыаллар киирдилэр.

“Чуораанчык” уһуяан «Өлбөт үйэлээх олонхо-кэнчээри кэскилэ» диэн бырайыагынан улуустааҮы муниципальной инновационнай площадканын буоларынан сибээстээн олонхо педагогикатын иитэр-үөрэтэр үлэҮэ туһанан көдүүстээхтик киллэрсэн иһэбит.

СЭДИП технология, үөрэх-иити үлэтин атын технологияларын курдук, этнокультурнай үөрэхтээһин ханнык баҮарар хайысхатыгар тирэх буолар. Онуоха үлэ тэрээһинин салайар республикатааҮы «Арылы кустук» үөрэх тэрилтэлэрин уопастыбаннай түмсүүтэ буолар. СЭДИП технология үлэ ис хоһоонун бырайыактар, торумнар, схемалар нөнүө арыйар. Онон олонхо педагогикатын СЭДИП технологията үөрэх аныгы технологияларыгар олобулар буолан, билинни кэмнэ төрүт тутулу олохтуурга утумнаах үлэ-хамнас биир ситимнэ киирэрин хааччыйар.

Олонхону үөрэтэр уобаластарга туһанарга олонхо олуоктара, ытык өйдөбүллэрэ, көрүүлэрэ тирэх буолаллар. Олонхо көрүүлэрэ үөрэтэр уобаластарга көмө матырыяал быһыытынан туттулуохтарын сөп. Ол оҮО өйдүүр, анаарар, ырытар, ылынар дьөбурун сайыннарсар кыахтаах, онон олонхо оҮО кутугар-сүрүтэр диринник инэр кыаҮа улаатар.

1. Үөрэх уобаластарыгар туһанарга *услуобуйа* тэриллэр:

- ОлонхоҮо сыһыаннаах кинигэлэр, ол эбэтэр бибилэтиэкэ тэринии: олонхо кинигэтэ, олонхону арыйар ойуулуур-дьүһүннүүр кинигэ арааһа.
- ОлонхоҮо сыһыаннаах аудио, видео сиреэстибэлэр.
- Иитээччилэр, тереппуттэр педагогической ааҮыыларга, НПК, семинарга киллэрбит үлэлэрэ, бырайыактар.

2. Олонхо сурун керуулэрин уерэх уобаластарыгар туһанарга септеех *хайысхалары* чопчулааһын:

- Олонхо сурун керуулэрин, терут ейдебуллэрин уерэх уобаластарыгар киллэрэргэ сыал чопчуланар.
- Онон олобуран, уерэтэр уобаластарга тиэмэ ис хоһоонугар сеп тубээллэрин хааччыйыы.
- Олонхо сурун керуулэрэ, терут ейдебуллэрэ уерэтэр уобаластарга кеме матырыяал буолаллар.

3. Олонхону уерэтэр уобаластар дьарыктарыгар киллэрэргэ *улэ дьайыыта*, хаамыыта *учуоттанар*, чуолкайданар.
- Бэлэмнэнэр кэм. Улэни сабалыах иннинэ иитээччи олонхону аабар, ис хобоонун ырытар, тутулун ейдуур.
 - Кердуур, чинчийэр кэм;
 - Былааны олоххо киллэрэр, үлэни кэтээн көрөр, чинчийэр кэм. Тэттик түмүгү оноруу, үлэни сыаналаныы.
 - Түмүктүүр кэм. Ытыллыбыт үлэ уопсай түмүгүн оноруу.
- ФГҮӨС үөрэтэр уобаластар алтыһаллары, бэйэ-бэйэлэрин ситэрсэллэрин мэкитиэлиир, ирдиир. ФГҮӨС ирдэбиллэри уобаластарынан туруорар. Олонхо педагогиката ол чэрчитинэн олоххо киирэр.

1. «Оҕо билэр-көрөр дьобурун сайыннарыы» үөрэтэр уобалас ис хоһооно

- «Билэр-көрөр дьайымал сайдыыта» түһүмэххэ логическай оонньуулары (хабылык, дуобат, саахымат, сонор) эбии үөрэхтээһин бырагыраамаларынан киирэллэр. «Сахалы уста кээмэйдэрэ» бырайыагы, «Олонхо дьоруойдарын ааттара» таабырыннарын таайыыны туһаналлар.
- «Айылҕаны кытта билиһиннэри» түһүмэххэ айылҕаны: Олонхоҕо көстөр эйгэ, дьыл кэмэ; айылҕа көстүүлэрин: куйаар, халлаан эттиктэрин туһунан билиилэрин байыты нөнүө ытыллар.

2. «Оҕо уопсастыбаҕа сылдыарын-бодоруһарын сайыннарыы» үөрэтэр уобалас ис хоһооно

- Оҕо билэр-көрөр баҕатын, тылын-өһүн, дьону-сэргэни кытта бодоруһар, кэпсэтэр кыахтарын сайыннараллар. Бодоруһар, кэпсэтэр дьобурдарын сайыннарар олонхоно сыһыаннаах театризованнай уонна дидактическай оонньууларын нөнүө ытыллар.

3. «Оҕо тылын-өһүн сайыннарыы» үөрэтэр уобалас ис хоһооно

- Оҕо аналлаах олонхо кинигэлэрин, хартыналары, уруһуйдары кинигэ муннугар ууруллар. Оҕо тылын саппааһын байытарга, сайыннарарга «Олонхо иһитэ-хомуоһа», «Олонхо туттар тэриллэрэ», «Олонхо таһаһа-саба» дидактическай оонньуулары киллэрэр.

4. «Эт-хаан сайдыыта» үөрэтэр уобалас ис хоһооно

- Сахалы өбүгэ оонньууларын, спортивнай күрэхтэри билиһиннэри нөнүө барар. «Үрүн Уолан» уһууаан эбии үөрэхтээһинин бырагыраамата.

5. «Оҕо кэрэни өйдүүр дьобурун сайыннарыы» үөрэтэр уобалас ис хоһооно

- Олонхону, остуоруйалары, таабырыннары, чабырҕахтары, Алгыс тыл туһунан өйдөбүлү ылар, сэргии үөрэнэр, сөбүлүү истэр, дуоһуйар. Олонхо дьоруойдарын уруһуйдатар, кырааскалыыр.

Олонхону үерэх уобаластарыгар киллэри мадыала
1. «Оҕо билэр-көрөр дьобурун сайыннары» үөрэтэр уобалас

Дьарыктанылар: Билэр-көрөр, чинчийэр дьайымал.

Айылҕаны кытта билиһиннэри. Ахсаан.

№	Темата, сыала	Алтыһыы (интеграция)	УМК
Балаҕан ыйа, нэдиэлэ темата «.....»			
1.	“Сахалыы уста кээмэйдэрэ” Сыала: сахалыы уста кээмэйдэрин билиһиннэри. Тыл саппааһын байытыы.	Ахсаан, тыл сайдыыта	Семенова С.С., Ефимова Д.Г., Андросова Ю.В. «Тосхол» бырагыраама-саҥа кэрдиис кэмнэ. 2014с.

2. «Оҕо уопастыбаҕа сылдыарын-бодоруһарын сайыннары» уобалас
Дьарыктанылар: Социокультурнай сыаннастары, тулалыыр эйгэни билиһиннэри

№	Темата, сыала	Алтыһыы (интеграция)	УМК
Балаҕан ыйа, нэдиэлэ темата «.....»			
1.	«Таайын, кимий?» Сыала: олонхо тылын-өһүн туттан дьоруойдары ойуулуурга үөрэтии.	Тыл сайдыыта	Семенова С.С., Ефимова Д.Г., Андросова Ю.В. «Тосхол» бырагыраама-саҥа кэрдиис кэмнэ. 2014с.

3. «Оҕо тылын-өһүн сайыннары» үөрэтэр уобалас
Дьарыктанылар: Тыл сайдыыта. Уус-уран айымньыны билиһиннэри.

№	Темата, сыала	Алтыһыы (интеграция)	УМК
Балаҕан ыйа, нэдиэлэ темата «.....»			
1.	Таабырыннаһы «Олонхо дойдута» Сыала: Оҕо булугас өһүн, хомоҕой тылын эрчийии.	Уус-уран айымньы	Олонхо тыла-өһө. Чехордуна Е.П.

4. «Оџо кэрэни өйдүүр дьобурун сайыннары» үөрэтэр уобалас

Дьарыктаныылар: Уруһуй. Мэһийи. Сыһыары.

№	Темата, сыала	Алтыһыы (интеграция)	УМК
Балаҕан ыйа, нэдиэлэ темата «.....»			
1.	«Туйаарыма Куо» уруһуйдатыы Сыала: Туйаарыма Куо тас көстүүтүн кырааска нөнүө ойуулуур-дьүһүннүүр дьобуру сайыннары. Олонхо персонаһын туһунан билиилэрин чинэтии.	Уус уран айымныы Тыл сайдыыта	

5. «Эт-хаан сайдыыта» үөрэтэр уобалас

Дьарыктаныылар: Эт-хаан сайдыыта

№	Темата, сыала	Алтыһыы (интеграция)	УМК
Балаҕан ыйа, нэдиэлэ темата «.....»			
1.	«Олонхо хамсаныылара» Сыала: оџону эт-хаан, уйулҕа өтгүнэн сайыннары.	Тыл сайдыыта	Попова А.С. Эти-сиини чэбдигирдии

Иитээчи, педагог оскуола иннинээџи саастаах оџо олонхону билиһиннэриигэ «Тосхол» бырагыраамманы таһынан, сөптөөх литератураны туһанан үлэни былаанныыр. Манна уһууаан компонентин, комплекснай-тематическай былааннаһыны учуоттаан ыйдарынан аттаран туруоруон сөп. Салгыы туһаныллар литератураны көр.

Литература

1. Семенова С.С., Ефимова Д.Г., Андросова Ю.В. “Тосхол” бырагыраама – сага кэрдиис кэмнэ методической босуобуйа. Дь.: 2014с.
2. Олонхо дойдутун ооньуурдара: төрөппүттэргэ, иитээччилэргэ аналлаах хомуурунньук / (хомуян онордулар В.Н.Чемпина-Варламова, Е.К.Охотина, И.М.Тихонова). – Ытык-Күөл: “Таатта” хаһыат ред.2017. – 36с.
3. Олонхо педагогикатын оҕо саадыгар олохтоохун: (оҕо тэрилтэтигэр көмө босуобуйа)/хомуян онордулар Д.Г.Ефимова, С.С.Ю., научн.салай.: Е.П.Чехордуна. – Дьокуускай: Бичик,2013. – 120с.
4. Ооньуу – оҕону иитии эйгэтигэр: методической босуобуйа/ Федер.Судаарыст.Үөрэх ыстандарта – сахалыы оҕо тэрилтэтигэр; (хомуян онордулар Д.Г.Ефимова, Ю.В.Андросова). – Дьокуускай, 2016.- 104с.
5. Педагогика олонхо / Е.П.Чехордуна, Н.И.Филиппова, Е.Г.Ефимова; М-во образования Респ.Саха (Якутия), ФГБНУ “Научно-исслед. Ин-т нац.школ”. – Якутск: Компания «Дани-Алмаc», 2016.- 144с.
6. Чехордуна, Е.П. Этнокультурные основы педагогики олонхо. Монография. (Электронный ресурс). Электрон. текст.- Киров: МЦНИП, 2013.- 118с.
7. Чехордуна, Е.П. СЭДИП – олонхо педагогикатын технологията//Сайдам саас. 2014 с.№3. 4.
8. Чехордуна, Е.П. Героический эпос – бесценный ларец духовно-нравственного богатства народа саха//”Народное образование”, №8, 2012, стр239-243.
9. Чехордуна, Е.П. Героический эпос как ресурс духовно-нравственного развития и воспитания личности (на примере якутского олонхо) // “Педагогика”, №6, 2012, стр.54-60.
10. Чехордуна, Е.П. Олонхо тыла-өһө. – Дьокуускай: Бичик, 1999. – 96 с.
11. Чехордуна Е.П. Педагогическое и этнокультурное взаимодействие микросоциумов якутского телбэ (села) в воспитании и развитии детей / Е.П.Чехордуна: М-во образования РС(Я): НИИ НШ РС(Я). – Якутск: Бичик, 2012.- 88с.
12. Старкова В.Н. Олонхо тылынан оҕо тылын сайыннарыы. Дь. 2018с.
13. Флегонтова У.М. Олонхону толорууга уһуйуу.Дь.2019с.
14. Попова А.С. Эти-сиини чэбдигирдии. Редакция газеты «Таатта» Таттинского улуса, 2017с. – 96 с.